

Búcsúbeszéd, megemlékezések

Juhász Gyula (1930–1993)

Juhász Gyula 1986-tól 1993 áprilisáig, váratlan haláláig vezette az Országos Széchényi Könyvtárat. Az irattárban őrzött aktákon hagyott sorai – Térjünk vissza rá! Beszéljük meg! – bizonyítják, hogy az utolsó otthon töltött pillanataiban is a könyvtár gondjai foglalkoztatták. Levéltervezeteket kért és írt alá, folyamatban lévő, döntést igénylő kérdésekre kívánt visszatérni, telefonkapcsolatban maradt munkatársaival. Halála előtti héten – betegen – Göncz Árpád köztársasági elnök társaságában még megnyitott egy nemzetközi könyvtári konferenciát, de ezt követően akadémiai ülését és szárszói előadását sem mondta le.

Ismertem történészként, kutatóként és könyvtárosként. Tehetsége, kivételesen erős felelősségtudata hallatlan lelkiismeretességgel, fegyelmezettséggel és szorgalommal párosult. Pályája töretlenül ívelt felfelé. 1957-ben szerezte történelem szakos diplomáját. 1958 és 1985 között az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, 1980-tól tudományos tanácsadója volt. Kutatói érdeklődése a kezdetektől a diplomáciatörténet felé fordult. A magyar külpolitika második világháború alatti törekvéseinek elemzése után kutatásait a Horthy-korszak átfogó vizsgálataira terjesztette ki. Hazai és külföldi archívumok szorgos látogatója volt. 1977-ben védte meg doktori értekezését, 1985-től az Akadémia levelező, majd 1990-től rendes tagja. Akadémiai díjat kap, számtalan bizottság tagja, az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának elnökhelyettese, Történettudományi Bizottságának tagja. Részt vesz szerkesztőbizottságok, kuratóriumok, tudományos bizottságok munkálataiban.

Levéltárak, könyvtárak mélyén eltöltött elmélyült feltáró és elemző munkák eredményeként sorra megjelenő tanulmányain, könyvein nemzedékek tanulják látni és megérteni századunkat. Munkáiban ma is élő és nyugtalanító kérdésekre kereste a válaszokat a tudomány eszközeivel feltárva és értelmezve a „gyökereket”. Tudósi és társadalmi elkötelezettsége nem hagyta nyugodni – gyakran kilépett a levéltárak, a főigazgatói szoba csendjéből. Előadásokat tartott, nyilatkozott, feltűnt a képernyőn. Időt és energiát erre nem sajnált.

Tanári tevékenysége életművében külön fejezetet érdemel. Tantárgyat és iskolát teremtett. Tanítványai kivétel nélkül elismeréssel emlegetik, mert a tudós biztonságával, az eredeti források bemutatásával bátran rajzolt egzakt képet századunk legvitatottabb és -takargatottabb történéseiről is.

1985-ben került az OSZK-ba, mint a Magyarorsággkutató Intézet alapító igazgatója, majd a következő évben átvette a nemzeti könyvtár vezetését. Nemzetközileg is elismert tudósként érkezett, Könyvtáros lett. Akármennyire törekszem, nem tudom szétválasztani a képet, a tudósét és a könyvtárosét. Tehetség, lényeglátása, széles látóköre, megalkuvást nem ismerő humánuma, affinitása munkatársaihoz mind mind jelen voltak és éltek könyvtárigazgatói tevékenységében. Emlékszem rá – kutatóként. Az uralkodó eszmék írásakor hosszú napokon át olvasott, jegyzetelt a Pollack Mihály téri épületben. Pihenésül oldottan mesélt oxfordi élményeiről. Miután könyvtárigazgató lett, minden napját – akadémiai és tanári elfoglaltságától eltekintve – könyvtári munkával töltötte. A tudósnak az este és a hétvége maradt.

Könyvtárigazgatóként felismerte a nagy gyűjtemények értékmegőrző és ismeretátadó jelentőségét. Tevékenysége alatt indult el a könyvtár gépesítése. Kutatóként – amint mesélte – a 80-as évek elején az Egyesült Államokban már tapasztalta, számítógép segítségével mit jelent irodalmat gyűjteni, információhoz jutni. Tudta, nemzeti könyvtári komplex feladatainkat csak abban az esetben leszünk képesek korszerű módon ellátni, ha e feladatok ellátása a könyvtári munka egész területén a számítógép adta lehetőségekre támaszkodik. A gépesítés tető alá hozása számtalan más feladattal járt: korszerűbb szervezet létrehozása, együttműködések kialakítása és megtartása, konfliktusok feloldása, szakemberek megnyerése, pályázatok menedzselése és sok-sok pénz szerzése mindezek megvalósításához. Messzebb látott e területen is a vári F épület falainál. Az egész magyar könyvtárhálózat megújításának fontosságában gondolkodott.

1988-ban felismerve a lehetőséget, megelőzve minden más gyűjteményt, feloldotta, mindenki számára hozzáférhetővé tette a könyvtár zárt állományát. Ennek a sajtóban, a rádióban hangot is adott, mert felismerte e kérdésben a nemzeti könyvtár példát adó szerepét. Írásban is javaslatot tett a vonatkozó rendeletek visszavonására.

Külön kell szólnom a vezetése alatt álló, tevékenységében szervesen a könyvtárhoz simuló Magyarorsággkutató Intézetről. Juhász Gyula rövid idő alatt, bonyolult helyzetben – hisz a munkatársak egy részét a politikaalakítás foglalkoztatta – jól működő tudományos intézetet hozott létre a „nemcsak mi vagyunk egyetlen más népnél sem alábbvalók, egyetlen más nép sem alábbvalóbb nálunk” gondolat szellemében. Irányításával publikációk, előadások születtek, amelyek a kelet-európai térség történetét, kultúráját kutatták a tudományos kutatás eszközeit felhasználva. Az intézet éléről 1990-ben méltatlanul leváltották. Azt gondolom, ezt élete végéig nem heverte ki.

Különös szerencsének tartom, hogy vele dolgozhattam. Példamutató volt, ahogyan a világot látta. A legfontosabb, amit mint könyvtáros tőle tanulhattam,

amit munkáiban és igazgatása alatt is vallott, a közelmúltban fogalmazott meg egy interjúban: „A tudományokban, a humán műveltségben, a modern technikát szolgáló ismeretek megszerzésében csodálatosat alkotott a magyarság, de ez nem jelent alapot semmiféle hegemoniaérvényesítési kísérlethez... Le kell mondani a nacionalista megközelítésekről, a kirekesztő felfogásokról... S ezzel egyidőben ajánlatos őszinte érdeklődést tanúsítani a másik iránt. Más út nem lehetséges.”

Somogyi Pálné

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1993. június

Búcsúszavak

Torokszorítóan fojtogató még a hír: elhunyt Juhász Gyula, a Tanár Úr, a történészprofesszor. Hatvankét évesen, alkotóereje teljében. Porig sújtva a gyász hírtől, mit mondhatok e percben egykori diákjaként, ki benne szellemi mesterét tiszteli? Bármilyen is tollam hegyére: az üres dadogás lesz szemben az Örökkévaló immár megfellebbezhetetlen ítéletével.

Mondjam el, hogy a Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi szakán szinte egy egész generáció tőle tanulta meg a XX. század magyar történelmét, úgy, hogy előadásai alatt zsúfolásig telve volt az auditorium, mert más karok diákjai is örömmel hallgatták? Mondjam el, hogy minden előadása egyszerre volt újdonságot hozó szellemi élmény és kaland, hogy öröm volt nála vizsgálni, hogy utolsó előadásán mi, 1975-ben végzett diákjai megtapsoltuk?

Kevés a szó.

A szellemi önkény és értelmet bénító cenzúra korszakában Juhász Gyula megírta a két világháború közötti Magyarország valódi történelmét. Trianontól Jaltáig. Leszámolt benne a Trianonnal kapcsolatos politikai mítoszokkal (de sokan születnek is újjá közülük manapság!), és a Rákosi-korszakban ránk süttött „utolsó csatlós” szégyenbélyegével... S ami (akkoriban) csodaszámba ment: a könyv megjelent, olvasható volt, és sokunk számára nemcsak tananyag, hanem nemzeti önismeretünk meghatározó forrásává vált.

Nehéz elfelejteni azt az előadást, amikor Juhász Gyula nekünk 1975-ben 1956 történelmét tanította. Akkor Magyarországon még nem lehetett leírni, ki nyomtatni, de Tanár Úr szájából a katedréről elhangzott: 1956 októberében Magyarországon forradalom és szabadságharc volt.

Végzős diákként a szellemi bátorság, a tudományos egzaktság és az emberi tisztesség útravalóját kaptuk tőle. Diák tanárától ennél többet aligha remélhet.

Évtizedeket szárnyal át az emlékezet. Amikor kineveztek a *Magyar Nemzet* főszerkesztőjévé, megkerestem őt: vállalna-e szerkesztőbizottsági tagságot lapunknál.

– Ha a kormánytól független és szabadelvű lesz a lap, akkor igen. De akkor is csak a te kérésedre – mondta volt.

Örökösen zsúfolt napi pogramjai ellenére – akkor már évek óta az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója volt, számos egyéb tisztségét és önként vállalt feladatait nem is említve – elfogadta, hogy eleget tesz a felkérésnek. Számára a tudomány és a sajtó szabadsága egyazon megítélés alá esett.

Nehéz a búcsú.

E gyászban, e lesújtó fájdalomban is felemelő a hálával lepecsételt üzenet; Juhász Gyula egész élete példázza, s immár szellemujjával int felénk: „Tudás, becsület, s mindenekfölött a szellem szabadsága!”

Tanár Úr, megfogadjuk!

Krasznai Zoltán
Magyar Nemzet, 1993. április 14.

*

A sors kifürkészhetetlen akarata elszóltotta tőlünk Juhász Gyulát, a történészt, lapunk szerkesztőbizottságának tagját. Döbbenetes váratlansággal, hiszen húsvét hétfőjén este még a televízióban láthattuk, amint a második világháború legkritikusabb hazai időszakának megpróbáltatásairól, lehetséges, vagy még inkább reménytelen útkereséséről, kísérleteiről beszélt. A kor és az „anyag” fölényes ismeretében elemzően és értékelően, azzal a biztonsággal és mélységgel, ami mindig jellemezte tudományos munkásságát és kultúrközéleti megnyilatkozásait.

Tudományos hagyatékának, kutatási eredményeinek értékelése a szakma illetékeseire tartozik. Mi e szomorú megemlékezés keretében Juhász Gyulának a *Magyar Nemzet* szerkesztőbizottságában kifejtett munkájával, ama erőfeszítéseivel foglalkozunk, amelyeket a lap eszmei irányvonalának kialakítása, szellemi színvonalának fejlesztése érdekében tett. Egy éve kértük fel arra, hogy tapasztalataival, történelmi elfogulatlanságával, higgadtságával segítse a lapot az eligazodásban, az átmeneti időszak rendkívül összetett társadalmi-politikai viszonyainak kezelésében, tükröztetésében, mérlegelésében. Jóllehet, elsődleges hivatását tekintve nem volt hírlapíró, mégis átfogó érdeklődése, kifinomult érzéke a lényeges és a lényegtelen megkülönböztetésében lehetővé tette számára, hogy beleélje magát a napilapkészítés bonyolult, állandóan az idő szorítása alatt álló munkájába. Emellett mindig felhívta figyelmünket a távlati szemléletre, az állandó újragondolás „kényszerére”. Ezzel foglalkozott a *Magyarság az ezredfordulón* című sorozatunkban megjelent tanulmányában is. Azt vizsgálta, hogy mi maradt „az uralkodó eszmékből”, az 1939-es *Mi a magyar?* kötet kérdésfelvetéseiből. Mi a még érvényes, s mi az, amit újra kell gondolnunk? A következőket írta: „Lehet ijesztő és lehet felemelő (inkább ez legyen) ez a magunkra mara-

dás, hogy nekünk kell megtalálni minden tekintetben (gazdaságilag is) a fel-emelkedés útját, tágabb, vagy szűkebb környezetünkben a létezés, az együttélés lehetőségét... Újra kell gondolni és alkotni nemzetfogalmunkat is.”

A *Magyar Nemzet*-et kiváló médiumnak tekintette e sürgető újragondoláshoz, ezért is lépett fel mindenféle kirekesztő törekvéssel szemben. Ezért vizsgálta a tőle megszokott alapossggal, hogy a lap megfelel-e nap nap után a kiegyensúlyozottság, a hitelesség, a pártatlanság követelményeinek. Részt vett az Érdi Páholy munkájában, és nagy örömmel vállalta el a Demokrácia 2500 nemzetközi pályázat bírálóbizottságának elnökségét.

Megrendült lélekkel búcsúzunk a kedves, meghitt baráttól, aki odaadóan szolgálta közös nemzeti ügyünket, olvasóközönségünket és lapunkat.

Pethő Tibor
Magyar Nemzet, 1993. április 14.